

ДО ПИТАННЯ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ ПРИВАТНОГО МАЙНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Чурилова Тетяна Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Тарасенко Аліна Іванівна

*студентка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 293 «Міжнародне право»
освітньої програми «Міжнародне право»
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

Право власності є одним з основоположних прав людини, адже воно має найважливіше значення для розвитку людини, її життєдіяльності. Проте фундаментальність права не означає, що воно є абсолютним. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 1 проголошує: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно загальних інтересів...»¹. Зокрема, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися обмеження щодо права приватної власності. Так, Конституцією України у ст. 41 передбачено, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану².

¹ Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Протокол Ради Європи від 20.03.1952.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 10.03.2024).

² Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 10.03.2024).

Аналогічні положення вміщені у ст. ст. 321, 353 Цивільного кодексу України³.

Таким чином, в умовах воєнного стану може здійснюватися примусове відчуження приватного майна з наступним повним відшкодуванням вартості.

Поняття «примусове відчуження майна» розкрито у Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – закон) та представляє собою позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості⁴.

Враховуючи можливість відшкодування вартості майна після примусового відчуження, важливим є питання порядку компенсації. Згідно ст. 9 закону право на відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану мають юридичні особи комунальної і приватної форми власності та фізичні особи, у яких відчужені будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану або для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, і відповідно їх правонаступники та спадкоємці⁵.

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів, після скасування правового режиму воєнного стану за рахунок коштів державного бюджету. Для отримання компенсації, після скасування правового режиму воєнного стану необхідно звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна⁶. Порядок здійснення виплат врегульований Постановою КМУ від 31 жовтня 2012 р. № 998⁷.

Дотримання порядку проведення примусового відчуження майна під час воєнного стану має важливе значення для можливості отримати в

³ Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.03.2024).

⁴ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 08.03.2024).

⁵ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 10.03.2024).

⁶ Там само

⁷ Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-п#Text> (дата звернення: 10.03.2024).

подальшому компенсацію. Примусове відчуження майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим з державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради, а у місцевостях, де ведуться бойові дії, здійснюється за рішенням військового командування без погодження.

Військовим командуванням у даному контексті є Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань⁸.

За ст. 7 закону про примусове відчуження майна складається акт, де зазначаються усі перераховані у цій статті відомості. Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення, і скріплюється печатками військового командування та/або зазначених органів. З дати підписання акту припиняється право приватної власності та виникає право державної власності. До акту додається документ, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводилася у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження. Такий акт може складатися й за відсутності особи у якій примусово відчужується майно, а оцінка майна, як передбачено ст. 8 зазначеного закону може проводитися органами місцевого самоврядування чи державної влади самостійно⁹. Проте, для проведення оцінки майна, згідно Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», у складі зазначених органів мають працювати оцінювачі, що на практиці не завжди має місце¹⁰.

Процедура проведення оцінки є складною й тривалою, незалежно від того який суб'єкт оціночної діяльності її проводить. В умовах воєнного стану, тим більше на територіях, де ведуться бойові дії така процедура є важко здійсненою.

Як зазначено у Постанові ВП ВС від 13 вересня 2023 року у справі № 757/64569/16-ц (провадження № 14-19цс23), лише тимчасового перебування з певного часу у будинку та на земельній ділянці приватного власника військовослужбовців ЗСУ і їхнього майна недостатньо для того,

⁸ Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n9> (дата звернення: 15.03.2024).

⁹ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 10.03.2024).

¹⁰ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#n31> (дата звернення: 10.03.2024).

щоби кваліфікувати таке перебування саме як примусове відчуження Україною цих будинку та земельної ділянки¹¹.

Крім наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану майна, статтею 12 закону передбачена можливість повернення такого майна власнику, за його бажанням. Таке повернення здійснюється в судовому порядку¹².

Зазначена стаття містить оціночні поняття, зміст яких наразі не визначений. Так, у разі повернення майна, особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Як тлумачити поняття «розумна плата», з огляду на відсутність відповідної судової практики сказати неможливо. Це стосується й права, взамін примусово відчуженого майна вимагати інше майно, якщо це можливо. Інтерпретувати вислів «якщо це можливо» також видається вкрай складним.

Таким чином, в умовах воєнного стану право приватної власності може обмежуватись. Такі заходи правового режиму воєнного стану мають здійснюватися відповідно до встановленої законодавством процедури, адже тільки у такому разі можна розраховувати на отримання відшкодування вартості майна після примусового відчуження.

¹¹ Постанова ВП Верховного Суду України від 13.09.2023 р. у справі № 757/64569/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114203267>

¹² Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 10.03.2024).